

Balansgeld

Een vitale economie binnen
ecologische grenzen

Bert Vink

Inleiding

In dit boekje wordt een voorstel gelanceerd dat de wereld kan doen veranderen. Met instrumenten als marktwerking, ondernemerschap en concurrentie, en met respect voor de individuele vrijheid van een ieder, wordt een economie gecreëerd die zich blijvend binnen de ecologische grenzen organiseert en bovendien een wereldwijde herverdeling van kapitaal bewerkstelligt.

Een concreet voorstel waar we ja of nee tegen kunnen zeggen. Een voorstel dat bij invoering een geheel andere wereld oplevert dan die wij nu kennen. Een wereld waarin op fundamentele wijze wordt gewerkt aan een oplossing van alle crises zoals wij die thans beleven. Dus zowel de klimaat- als milieucrisis alsmede de voedselcrisis en de onderontwikkeling van grote delen van de wereld. Een voorstel dat het kapitalisme dynamisch en vitaal houdt maar waarin het kapitalisme zichzelf altijd organiseert binnen de ecologische grenzen die de aarde ons nu eenmaal stelt.

Het zal niet de panacee zijn voor alle problemen in de wereld maar het is een voorstel waarin een vrije wereld zich langzaam kan ontwikkelen in een richting die wij allen zo graag willen, namelijk die van duurzaamheid en sociale rechtvaardigheid.

Op het eerste gezicht lijkt het, door zijn aandacht voor milieu en gelijkheid, een voorstel vanuit het linkse politieke spectrum, al worden die waarden naar mijn mening over de hele linie gedragen.

De instrumenten die ik voorstel zijn echter van onversneden rechtse signatuur. Marktwerking, ondernemerschap en concurrentie zijn de sturende krachten in het voorstel maar dit alles binnen de randvoorwaarden die de natuur en de moraal ons op fundamenteel niveau stellen, met de overheid als sterke maar bescheiden marktmeester in deze.

Inhoud

Deel 1

1. Grenzen
2. De Aarde
3. Ecologische voetafdruk
4. Techniek, levensstijl & bevolkingsomvang
5. De universele verklaring van de rechten van de mens
6. Een materialistische visie

Deel 2

7. Balansgeld
8. Gevolgen van balansgeld
9. Haalbaar?
10. Kritiek

Deel 3

11. Toekomst

Over de auteur

DEEL 1

1. Grenzen

De wereld verkeert in crisis. Op het moment van uitkomen van dit boekje staat de financiële crisis in het middelpunt van de belangstelling, maar in feite kampt de wereld met vele crises tegelijk. Naast de financiële crisis hebben we te maken met de klimaatcrisis, de milieucrisis, de biodiversiteitscrisis, de houtcrisis, de viscrisis, de ontwikkelingscrisis, de watercrisis, de voedselcrisis, de energiecrisis, de fosfaatcrisis, de landbouwcrisis en ga zo maar door. De crises buitelen werkelijk over elkaar heen. De vraag is: is dat toeval? Hebben we gewoon pech dat we op dit moment in de geschiedenis met zoveel crises tegelijkertijd worden geconfronteerd? Of hebben al deze crises een onderlinge relatie en misschien wel een gemeenschappelijke oorzaak? Dat zou betekenen dat we met de juiste maatregelen al die crises tegelijkertijd integraal kunnen aanpakken.

Het is duidelijk dat er sprake is van twee stromingen als we de huidige economische crisis analyseren. Aan de ene kant de staan de 'conjunctuurdenkers'. Die menen dat de financiële crisis een crisis is zoals die wel vaker voorkomt in het kapitalisme. Een beetje dieper dan een gewone conjunctuurcrisis, - wellicht met een bijzondere oorzaak, de lichtzinnige hypotheekverstrekking in Amerika en het gebrekkige toezicht hierop -, maar in wezen niets bijzonders. In het verleden hebben we zoveel crises meegemaakt en economen hebben verschillende soorten cycli beschreven. Of het nu gaat om een Kitchen-, Juglar-, Kuznets- of Kondratieffcyclus, (u ziet we hebben er nogal wat), een stabiele economische ontwikkeling bestaat nu eenmaal niet. De economie vertoont altijd de kenmerken van een Echernachtse processie: drie stappen vooruit, twee achteruit.

Dergelijke crises zijn eigenlijk juist goed omdat ze de zwakke bedrijven saneren en ruimte maken voor innovatie en groei. De economie staat er achteraf veel vitaler voor en de crisis is bezworen. Creatieve Destructie noemde de bekende Oostenrijkse econoom Schumpeter dit fenomeen, en zag in dit aanpassingsvermogen juist de kracht van het kapitalisme.

Is het toeval dat de auto-industrie in Amerika zware klappen te verduren krijgt? Of is het de magie van het kapitalisme dat in een financiële crisis juist deze, vanuit milieuoogpunt zwaar verouderde, bedrijfstak gesaneerd gaat worden? Dat uit de ellende van de financiële crisis werkelijk iets moois kan ontstaan? Dat uit de puinhopen van de kredietcrisis als vanzelf een groene toekomst te voorschijn komt? En gaat het kapitalisme dan ook die andere crises even voortvarend te lijf? Het is een intrigerende gedachte.

Aan de andere kant staan mensen die menen dat de huidige crisis wel eens veel verder zou kunnen reiken dan gewoon capitalism in action. Een vertegenwoordiger van deze gedachte is de Groningse hoogleraar intellectuele geschiedenis Frank Ankersmit. Hij ziet in de huidige crisis een moment van historische betekenis vergelijkbaar met de overgang van de oudheid naar de middeleeuwen, of die van de middeleeuwen naar de nieuwe tijd. Enigszins gelijklopend liet CDA-prominent Wijffels zich uit toen hij zei dat we niet in een tijdperk van verandering zitten maar in een verandering van tijdperk. Volgens Wijffels is de financiële crisis 'een breuklijn in de wereldgeschiedenis' en een afscheid van de 'de hele Amerikaanse wijze van denken, die teruggaat op de frontiermentaliteit en zegt dat de aarde geen grenzen heeft'.

Aan de ene kant dus de conjunctuurdenkers die menen dat er niet echt iets bijzonders aan de hand is. Aan de andere kant staan zij die denken dat er meer aan de hand is dan het kapitalisme dat zijn zelfreinigend vermogen etaleert. Zij zien in de huidige crisis een historische gebeurtenis die een manifestatie is van het feit dat de economie tegen haar grenzen is opgelopen. Want laten we het rijtje crises nog eens doornemen. De klimaatcrisis, de milieucrisis, de biodiversiteitscrisis, de houtcrisis, de viscrisis, de ontwikkelingscrisis, de watercrisis, de voedselcrisis, de energiecrisis, fosfaatcrisis, de landbouwcrisis. Dan kunnen we constateren dat ze allemaal een relatie hebben met het feit dat het huidige kapitalisme de grenzen van de natuur niet respecteert, en niet erkent dat de aarde rond is en dus eindig.

In het onlangs door het Wereld Natuur Fonds uitgebrachte Living Planet Report wordt dat heel duidelijk inzichtelijk gemaakt. Wanneer iedere wereldburger zou consumeren op het niveau van de gemiddelde Nederlander, dan zouden we over twee aardbollen moeten beschikken. Op het niveau van de gemiddelde Amerikaan: vier.

Misschien dat in de toekomst ruimtereizen de situatie doen veranderen maar vooralsnog moeten we er vanuit gaan dat we die planeten niet achter de hand hebben. Veel van de crises die hierboven benoemd zijn hebben een relatie met het feit dat de aarde overvraagd wordt en dat het westen/noorden een groot deel van die vraag voor haar rekening neemt. Slechts 20 % van de wereldbevolking verbruikt ongeveer 85 % van de natuurlijke hulpbronnen. Al met al wordt er al zoveel van de aarde gevraagd dat wij jaarlijks meer vragen dan dat de aarde kan genereren. Ondanks het feit dat grote delen van de wereld onderontwikkeld zijn en daardoor een zeer gering beroep doen op de capaciteit van de aarde, teert de mensheid nu al in op het natuurlijk vermogen. Dit is een belangrijke oorzaak van zowel de klimaat- als de verschillende milieucrisis (hout, vis, biodiversiteit, water). Ook mag duidelijk zijn dat als het rijke westen/noorden op het huidige niveau blijft consumeren er weinig overblijft voor de rest van de wereld. Zie hier de relatie met het ontwikkelingsvraagstuk en de landbouwcrisis in arme landen. Bovendien staat vast dat de huidige voedselcrisis mede veroorzaakt wordt door het grote beslag dat de westerse wereld legt op landbouwvelden voor biobrandstoffen. Zie hier de relatie met de voedselcrisis. En last but not least: de energiecrisis. Onze verslaving aan fossiele brandstoffen brengt zulke enorme hoeveelheden CO₂ in de lucht dat de aarde die onmogelijk kan verwerken, en brengt ons aan de rand van de afgrond.

Samenvattend zou je kunnen zeggen dat alle crises, weliswaar niet uitsluitend, maar wel voor een belangrijk deel, veroorzaakt worden door het te grote beslag dat de westerse wereld legt op de natuurlijke hulpbronnen. Dan kan de creatieve destructie nog zo'n mooi instrument zijn, maar de grensoverschrijding, die de fundamentele oorzaak is van alle crises, los je er niet mee op. Het probleem zit dieper.

We zullen de grenzen van de natuur moeten erkennen. Een economie voor zover die gebaseerd is op die natuur is dan ook per definitie begrensd. Het kapitalisme heeft tot nu toe altijd kunnen bestaan bij de gratie van expansie, en nog steeds is economische groei de centrale doelstelling van beleid. Maar de natuur stelt grenzen, en het huidige kapitalisme heeft geen ingebouwd mechanisme om die grenzen te respecteren. Dat mechanisme moet er komen en daarmee een nieuwe vorm van kapitalisme die fundamenteel anders is dan de huidige vorm. Dat gegeven rechtvaardigt het, om te spreken van een historische overgang in het kapitalisme naar een nieuwe fase. Want het bereiken van een grens is altijd het moment van overgang naar een andere vorm, zoals water dat kookt overgaat in waterdamp.

2. De Aarde

Onze Aarde is een planeet van ongekeerde schoonheid, met ingenieuze kringloopssystemen en miraculeuze evenwichten. Een planeet om van te houden, respect voor te hebben, te bewonderen en je over te verwonderen. Om met zorg mee om te gaan en met liefde door te geven aan onze kinderen

In een fractie van de geschiedenis van de aarde veroorzaakt de mens op dit moment veranderingen van geologische omvang. Het resultaat van miljoenen jaren evolutie wordt er op een achternamiddag doorheen gejaagd. De aarde en haar ecosystemen hebben er miljarden jaren over gedaan om in deze pracht te geraken. Die pracht wordt gekenmerkt door twee elementen: Diversificatie en Ordening. Dit zijn tekenen van evolutie en vooruitgang; van groei in de juiste zin van het woord.

Evolutie

De aarde zoals we haar nu kennen is er niet altijd geweest. Na het ontstaan van de aarde was er eerst geen leven zoals wij het kennen mogelijk. Door een nog steeds onopgehelderde oorzaak (God, toeval, buitenaardse invloeden) is er leven ontstaan in de warme oceanen. Het begon met bacteriën die zuurstof gingen produceren en de fotosynthese ‘ontdekten’, het proces waarbij zonlicht wordt omgezet in een andere energievorm. De vrije zuurstof die hierbij vrijkwam, vormde uiteindelijk de ozonlaag die de aarde beschermde tegen ultraviolette straling van de zon en zorgde er aldus voor dat het leven op het land zich verder kon ontwikkelen. Het leven heeft koolstof uit de lucht gehaald en dat vastgelegd in de grond, planten en bomen. Allerlei andere stoffen werden opgeborgen (koper, kwik, enzovoorts). Gesteenten raakten veel van hun radioactieve straling kwijt. De tijd heeft bij al deze processen een belangrijke rol gespeeld. En zo, heel langzaam, heeft zich een aarde ontwikkeld waarop leven mogelijk is en waarbij het leven steeds complexere vormen kon aannemen. Dat is het verhaal van de evolutie, of de schepping zo u wilt.

Entropie

Het leven op aarde wordt gevoed door energie van buiten: het zonlicht. Daarop draait het basisproces op aarde: de fotosynthese. In dit proces wordt uit dode stoffen levend organisch materiaal gemaakt. Uit aarde, lucht en water maken planten, onder invloed van de zon, hun bouwstoffen en voeding, en de planten vormen weer de voeding voor al het verdere leven.

Uit de thermodynamica leren we dat energie weliswaar nooit verloren gaat (1^e hoofdwet, de energie verdwijnt uiteindelijk als warmte in het heelal), maar bij elke omzetting gaat bruikbare energie verloren (2^e hoofdwet). Dit verlies aan bruikbaarheid wordt in de natuurwetenschap expliciet gemaakt door het begrip entropie in te voeren. De entropie neemt toe bij dit verlies. Bovendien bestaat in de natuur een trend dat van elk systeem dat je aan zichzelf overlaat de entropie toeneemt. Alleen als er van buiten energie wordt toegevoerd kan dat proces worden tegengegaan. Op moleculaire schaal correspondeert ordening met een lagere entropie. De ordening die als gevolg van de evolutie is ontstaan heeft plaats kunnen vinden dank zij de zonne-energie. Afwezigheid van deze bron leidt tot chaos en verval.

Een duurzame samenleving is een samenleving die ten hoogste dat van de aarde vraagt, wat de aarde kan genereren. Een maatschappij waarbij de entropieproductie ten hoogste gelijk is aan de regeneratie van de ordening, maar zeker niet hoger. Wij verbranden momenteel de in

de aarde opgeslagen fossiele brandstoffen in een dergelijk hoog tempo, dat er sprake is van een veel te hoge entropie. Elke dag opnieuw verbrandt de mens een hoeveelheid fossiele brandstoffen waarvoor de aarde 10.000 dagen nodig had om die op te bouwen. In 200 jaar industrialisatie verbranden wij een hoeveelheid fossiele brandstoffen die door de aarde in miljoenen jaren is gevormd.

Onze hele economie en technologie zijn ontwikkeld op basis van een enorm energieverbruik. De verwachting is dat de energievraag de komende decennia nog met 45% gaat toenemen. Werkelijk voor alles gebruiken we energie, en dan vaak met een hoge entropieproductie. Klein voorbeeldje: we hebben tegenwoordig batterijlampjes op de fiets, want een dynamo (lage entropieproductie) is te veel gedoe. Allerlei inzichten, zoals hergebruik en reparatie, hebben we bij het grof vuil gezet. Allerlei oude technieken zoals hijsen met tegenwicht zijn we gewoon vergeten. We hadden er ook voor kunnen kiezen deze technieken juist verder te ontwikkelen. Maar nu zitten we met een economie die heel veel energie vraagt en een veel te hoge entropieproductie. Meer entropieproductie dan ordening, en daarmee bewegen we ons in zekere zin terug in de evolutie. De aarde is op vele fronten aan erosie onderhevig. En dat is regelrechte zelfmoord.

Biodiversiteit

De cijfers en aanwijzingen die met de regelmaat van de klok tot ons komen wijzen ook allemaal die kant op. De rode lijst van IUCN, de lijst met bedreigde diersoorten is elk jaar langer. Sinds het jaar 1500 zijn er 76 zoogdiersoorten uitgestorven, nu staan van de 5487 zoogdiersoorten er 1141 op de rode lijst. Volgens een nieuwe wetenschappelijke studie is 38 procent, namelijk 200 van de 522 Europese geïnventariseerde zoetwatervissoorten, met uitsterven bedreigd. Door klimaatverandering is één op de acht vogels wereldwijd momenteel met uitsterven bedreigd. De oceanen verzuren zo snel dat halverwege deze eeuw een derde van de koraalriffen zal sterven. Op dit ogenblik worden er per minuut ongeveer 15 hectaren tropisch regenwoud vernietigd. Met dit tempo blijft er rond 2030 niets meer van over. Binnen afzienbare tijd is de Noordpool in de zomermaanden verdwenen en verwoestijning bedreigt één derde van het landoppervlak op aarde en de levens van 1,2 miljard mensen.

Het is duidelijk. Als de mens wil overleven dan zal de maatschappij, of liever gezegd de economie, duurzaam moeten worden. We moeten afscheid nemen van het oude groei-denken dat stelt dat steeds meer spullen vooruitgang is, maar vergeet dat het ook altijd ten koste van iets gaat. Het zal een economie moeten zijn die blijft binnen de grenzen van de aarde. Maar waar liggen die grenzen, die de natuur stelt aan de mensheid, en derhalve ook aan u en mij als individu?

3. De ecologische voetafdruk

Het eerder genoemde Living Planet Report gaat uit van een berekeningsmethode die ontwikkeld is door William Rees en Mathis Wackernagel. Deze twee wetenschappers van de universiteit van British Columbia in Canada, ontwikkelden begin jaren '90 een model dat bekend staat als de ecologische voetafdruk. De ecologische voetafdruk is een inmiddels gerespecteerd meetinstrument dat door de Verenigde Naties, de Europese Unie en talloze bedrijven en overheden wordt gebruikt om beleid te formuleren. Hoewel reuze ingewikkeld in zijn uitvoering, is de basisgedachte van de ecologische voetafdruk bijzonder simpel.

Rees en Wackernagel kozen voor de volgende hele fundamentele benadering: als we de totale capaciteit van de aarde, van alles wat deze ons jaarlijks kan geven aan voedsel, frisse lucht, schoon water en andere grondstoffen, kunnen vaststellen, en die totale capaciteit delen door het aantal leden van de wereldbevolking, dan kunnen we bepalen waar iedereen in principe recht op heeft. Rees en Wackernagel slaagden erin om de capaciteit vast te stellen en bovendien hiervoor een eenheid te ontwikkelen. Zij brachten alle beroep op de hulpbronnen van de aarde terug tot het ruimtebeslag dat het inneemt. Ze berekenden de totale bruikbare oppervlakte op een 13,4 miljard ha. Gedeeld door ruim 6 miljard mensen levert dit een oppervlakte op die voor iedereen op aarde in principe beschikbaar is om in zijn of haar behoeften te voorzien zonder de aarde te overvragen. Rees en Wackernagel noemden dit het Eerlijke Aarde Aandeel. Dit EAA werd vastgesteld op 2,1 hectare per persoon. Later is het Eerlijke Aarde Aandeel, vanwege vermeend morele lading, omgedoopt tot 'beschikbare biocapaciteit per wereldbewoner'. Als het dan toch anders moet dan spreek ik liever van Evenredig Aarde Aandeel (EAA), zodat we de afkorting gewoon kunnen blijven gebruiken.

De gemiddelde Nederlander gebruikt 4,4 ha. In Nieuw Zeeland verbruiken ze gemiddeld 7,7 ha en in Amerika en Verenigde Arabische Emiraten spannen ze de kroon met 9,4. Daartegenover staat bijvoorbeeld Turkije met 2,7 ha, Peru met 1,6 en Malawi 0,5. Een totaal overzicht en een uitgebreide beschrijving van de berekeningsmethode kunt u vinden op de website globalfootprint.org. Het mooie van deze methode is dat niet alleen de ecologische voetafdruk van een individu kan worden bepaald maar ook van bedrijven, steden, landen, producten diensten en activiteiten. Hierdoor wordt het heel gemakkelijk om vergelijkingen te maken.

Diefstal

Deze cijfers en benaderingswijze vormen de basis van het voorstel dat ik in deel twee van dit boekje ga presenteren. Vooraf wil ik opmerken dat er vanuit verschillende hoeken kritiek is geleverd op het model van de ecologische voetafdruk. Het zou gaan om een vereenvoudiging van de werkelijkheid, waarin niet alles wordt meegenomen en soms zaken gecombineerd worden die niet te combineren zijn. Die kritiek is terecht. Het is altijd goed om je te blijven realiseren dat we te maken hebben met een model dat slechts een beschrijving is van de werkelijkheid. Dit hoedt je voor een al te absolutistische verering van een model. Maar ondanks deze relativering is het model van het allergrootste belang en is het een uitstekende basis om op verder te werken en denken. De meeste criticasters van het model erkennen dat ook.

Wanneer u de cijfers en de methodiek van Rees en Wackernagel, net als de VN en de EU, serieus neemt, betekent dit dat wij ons dagelijks schuldig maken aan diefstal. Diefstal van de armen, door hen geen recht te geven op hun EAA en/of diefstal van onze kinderen en kleinkinderen door hen een aarde over te dragen die veel minder vruchtbaar en divers is dan die wij van onze ouders hebben geërfd. Een beleid dat het beroep op de aarde terugbrengt is van het allergrootste belang. Het is de morele en economische opdracht van de 21^e eeuw.

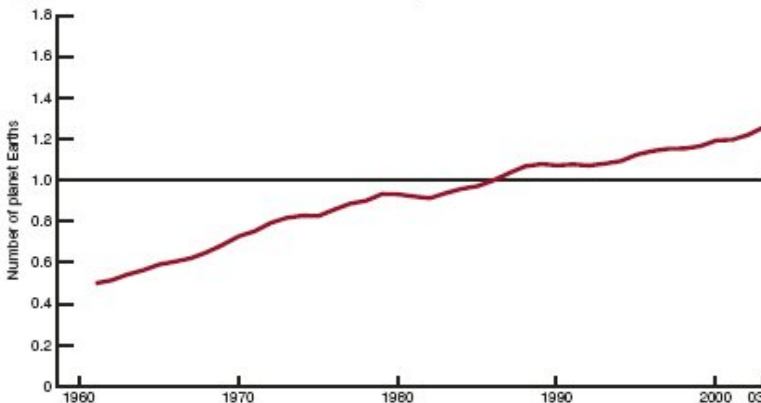
John Locke

In feite sluit het idee van de ecologische voetafdruk aan bij het oude en fundamentele liberale vrijheidsbeginsel, zoals door John Locke al in de 17e eeuw verwoord is in zijn *Two Treatises on Government*. Daarin stelde hij, dat de vrijheid van de één nooit ten koste mag gaan van de vrijheid van de ander. Een vrijheidsbegrip dat nu bijna door iedereen wordt onderschreven.

De mogelijkheid om van de natuur gebruik te kunnen maken is een wezenlijk onderdeel van de vrijheid van de mens. Omdat de menselijke gemeenschap slechts de beschikking heeft over een eindige planeet, mag een individu de natuur niet ongelimiteerd voor zichzelf op eisen, aldus Locke. Dit idee formuleerde hij lang voordat de natuur zo schaars werd als nu. Voor John Locke was dit de logische consequentie van zijn liberale principes. Volgens Locke heeft elk individu recht om met maximale vrijheid invulling te geven aan het eigen leven. Hierbij mag dit individu een gedeelte van de natuur opeisen, mits hij genoeg en van dezelfde kwaliteit overlaat voor anderen. Niemand kan meer aanspraak maken op de natuur dan een ander, want de mogelijkheden die de natuur biedt, *zijn niemands persoonlijke verdienste*. Wanneer er bijvoorbeeld een beperkte hoeveelheid land beschikbaar is voor twee personen, en een van beide personen eigent zich meer dan de helft toe, dan is dit volgens Locke onrechtmatig. De tweede persoon wordt hiermee te veel beperkt in het geven van een eigen invulling aan zijn leven, aldus de grondlegger van het liberalisme in 1690.

In onderstaande grafiek ziet u dat sinds 1987 de mensheid meer vraagt van de aarde dan dat zij kan genereren. De zwarte lijn is de biocapaciteit van de aarde. De rode lijn is de beroep dat de mensheid doet op de biocapaciteit. De trend is nog steeds stijgende. En die moet gekeerd.

Fig. 2: HUMANITY'S ECOLOGICAL FOOTPRINT, 1961-2003

4. Techniek, levensstijl & bevolkingsomvang

Het moge duidelijk zijn: de ecologische voetafdruk moet naar beneden. Met name degenen die boven het EAA uitkomen (en dat zijn wij nagenoeg allemaal) zullen hun verantwoordelijkheid moeten nemen. In principe zijn er drie mogelijkheden om dat te doen. Ten eerste: technologie. Hierdoor zijn we in staat met minder energie, grondstoffen en/of vervuiling hetzelfde te produceren. Een tweede mogelijkheid is onze levensstijl. Of zoals PvdA-kamerlid Diederik Samsom het al eens zo duidelijk wist te zeggen: ‘uiteindelijk redt de techniek het niet tegen de waanzin van een opblaasbare jacuzzi in de achtertuin’. De laatste mogelijkheid is beïnvloeding van de bevolkingsomvang. Het EAA is rechtstreeks gekoppeld aan de omvang van de bevolking. Des te meer mensen, hoe lager het EAA en des te eerder de grens ervan wordt overschreden.

Het momenteel erg populaire ‘compenseren van CO₂’, en de daarbij horende claim “klimaatneutraal” hoort er niet bij. Bij de berekening van de ecologische voetafdruk wordt de uitstoot van CO₂ juist omgerekend naar oppervlakte die nodig is om te compenseren. Het maakt voor de ecologische voetafdruk niet uit of dit ook daadwerkelijk gebeurt of niet. Hiermee is niet gezegd dat compenseren een slechte zaak is. Dat is het namelijk niet, want bomen planten is altijd goed. Het helpt alleen niet om je ecologische voetafdruk te verlagen. Cynisch geformuleerd zou je kunnen zeggen dat CO₂-compensatie een moderne vorm van kolonialisme is.

Technologie

Technologie is hét antwoord op de milieucrisis dat allerwegen wordt gegeven en onderschreven. Dat is ook niet zo moeilijk want technologie is volkomen in lijn met onze cultuur en economie. Je kunt wat doen (handen uit de mouwen, weet u wel, dat vinden we fijn) en als je het goed doet kun je er ook nog wat aan verdienen. Het is een oplossing die echt nergens pijn doet. Iedereen is voor technologie. Ook ik. De mens is in staat om fantastische uitvindingen te doen en een groot deel van de verlaging van de ecologische voetafdruk moet en kan ook van technologische oplossingen komen. Geen misverstand daarover. Alleen twee relativerende opmerkingen.

Ten eerste: welke technologie? Niet alle milieutechnologie maakt zijn claim volledig waar. Laten we even teruggrijpen naar het verhaal over entropie uit het tweede hoofdstuk. Want echte duurzaamheid gaat over entropie. Milieutechnologie zou in dat licht twee dingen kunnen bewerkstelligen. Zij zou de entropieproductie bij de totstandkoming van producten naar beneden kunnen brengen. Maar aangezien het nooit mogelijk is om dit naar nul te reduceren (een perpetuum mobile van de tweede soort bestaat nou eenmaal niet), kun je met deze manier nooit het milieuprobleem echt oplossen, hooguit verzachten. De tweede hoofdwet van de thermodynamica leert ons nu eenmaal dat het niet mogelijk is om spontaan uit wanorde orde te scheppen. Dit zal altijd gepaard gaan met wanorde elders.

De andere milieutechnische mogelijkheid is om hoogentropische stoffen weer terug te brengen naar een toestand van lage entropie. Dat is alleen mogelijk met inbreng van energie. Het probleem met energie is dat zij zelf weer veel entropie veroorzaakt en dus het gevaar van het-paard-achter-de-wagen-spannen in zich heeft. Alleen als we erin slagen om dit proces louter op zonne-energie te laten verlopen, dan zou technologie een heuse bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van het milieuvraagstuk. De zogenaamde cradle-to-cradle gedachte. Essentieel hierbij is dat, wanneer we stoffen onschadelijk in de biosfeer willen laten

terugkeren, we rekening moeten houden met de snelheid waarmee de aarde stoffen kan afbreken. En dit zijn heel langzame processen die door de mens niet versneld kunnen worden. Bovendien moet rekening worden gehouden met de plaats waar stoffen terugkeren in de biosfeer. Hoge concentraties op de ene plek gaan gepaard met uitputting elders. Balansen dienen soms hersteld te worden, en gaan weer gepaard met inbreng van energie. Ook moeten we ons afvragen of herstel überhaupt wel mogelijk is? Door het verbranden van biomassa bijvoorbeeld wordt een natuurlijke plaatselijke nutriëntenkringloop verstoord. Uitputting van de grond dient dan te worden opgevangen door inbreng van kunstmest. Productie van kunstmest vraagt heel veel energie en de beschikbaarheid van fosfaat is eindig. De noodzakelijke cirkel krijgen we niet rond.

De tweede relativerende opmerking betreft het rebound-effect. Door de slimme technologie wordt een product ook goedkoper in gebruik en daardoor is de mens geneigd er meer van te gaan gebruiken. De auto's van tegenwoordig zijn echt veel zuiniger dan 20 jaar geleden, het is alleen jammer dat we veel meer zijn gaan rijden en dat het netto effect daardoor volledig is verdwenen. Eenzelfde voorbeeld zie je bijvoorbeeld bij verlichting. Ook hier is laatste tijd veel vooruitgang geboekt, zeker met de LED-technologie. Probleem is alleen, dat we nu ook onze tuinen denken te moeten verlichten, om nog maar te zwijgen hoe sfeervol verlicht we tegenwoordig kerst willen vieren. Hierdoor gaat veel milieuwinst weer verloren. Daardoor ontkomen we er niet aan om ook te kijken naar onze levensstijl.

Levensstijl

Aanpassen van onze levensstijl naar een veel milieuvriendelijkere variant is veel minder populair dan technologie. Onze minister van milieu probeert energiebesparing bijvoorbeeld te verkopen als 'sport', maar vooralsnog heeft ze daar weinig succes mee. Ondanks dat energiebesparing goed is voor de portemonnee, is de gemiddelde Nederlander er niet erg enthousiast mee bezig. Energie is ook zo goedkoop (in tegenstelling tot ons gemopper over de hoge rekeningen), dat een investering in bijvoorbeeld spouwmuurisolatie zich pas na jaren heeft terugverdiend. Bijna iedereen, ik ook, is dan geneigd om zijn beschikbare budget (dat vaak ook niet voldoende is) aan te wenden voor direct genot en niet voor een lage energierekening op termijn. En dit is een voorbeeld dat nog niet eens gaat over echt een andere levensstijl, zoals de auto laten staan, minder vlees eten, minder vliegen, minder apparaten gebruiken, zuinig stoken enz. Met andere woorden zaken die we moeten *laten* in plaats van *doen* (zijn we veel minder goed in).

Het is ook niet gemakkelijk. Als je nu milieuvriendelijk wil leven stuit je minimaal op twee grote problemen. Als jij je zaken ontzegt ten behoeve van het milieu, maar je buurman consumeert er lustig op los, dan moet je wel heel sterk overtuigd zijn van je eigen keuzes om niet te zwichten en ook te gaan consumeren. In elk mens schuilt nu eenmaal ook een consument die uit is op eigen plezier en voordeel. Een moreel appèl tot verantwoord consumeren heeft slechts bij weinigen effect. Dit wordt nog eens versterkt doordat de eigen bijdrage aan de oplossing van een wereldprobleem verwaarloosbaar klein is. Het klimaat verandert echt niet als u een keertje vaker de auto neemt. Wel als we het allemaal doen. Maar wie begint ermee zolang hij er niet zeker van is dat anderen hem volgen?

Het tweede probleem dat mensen op dit moment ervaren als zij milieuverantwoord willen zijn is het totale gebrek aan feedback over de eigen keuzes. Als ik bijvoorbeeld geen vlees eet, mag ik hierdoor dan vaker vliegen dan mijn buurman die wel dagelijks een biefstuk verorbert? En zo ja, hoe vaak dan en hoe ver? Eens in de vijf jaar of elk jaar? Zou het gelden voor een vluchtje naar Londen of misschien wel naar New York? Of moet ik stoppen met vlees eten en vliegen? Bijna niemand die het weet. Het ontbreekt de consument totaal aan

enig inzicht in de eigen milieubelasting, en dus aan de mogelijkheid om hierin de bij hem of haar passende verantwoorde keuzes te maken. Dit informatietekort demotiveert enorm.

Daarnaast is minder consumeren ook helemaal niet in lijn met onze economie en de belangen die daar spelen. Wij worden door de overheid en het bedrijfsleven constant aangemoedigd om te blijven consumeren. Dit is vanuit het beperkte perspectief van de overheid (hogere belastinginkomsten en lage werkloosheid) en het bedrijfsleven (winst en omzet) volkomen begrijpelijk. Alleen vanuit een ecologisch gezichtspunt is het desastreus. Een duivels dilemma waar geen goed antwoord op mogelijk lijkt. Een Gordiaanse knoop die door nog niemand is ontward.

Bevolkingsomvang

De ecologische voetafdruk van de mensheid is uiteraard ook afhankelijk van het aantal mensen dat rondloopt op aarde. Wanneer er minder mensen zijn kan ieder individu meer consumeren voordat het EAA bereikt is. Maar spreken over bevolkingsomvang is een heikel onderwerp, en was lange tijd taboe. Nog steeds is het geen populair onderwerp. Maar nemen we de problematiek van het overvragen van de aarde serieus dan moeten we dit probleem van overbevolking onder ogen durven zien. De mensheid neemt namelijk exponentieel in omvang toe. Leefden er 100 jaar geleden ongeveer 1,6 miljard mensen op de aarde, in 1950 was dit aantal al opgelopen naar 2,5 miljard, nu zijn we al met ruim 6 miljard mensen en de verwachting is dat we over 40 jaar met 9 miljard zielen de aarde bewonen en aan het eind van de eeuw met 11 miljard. Dit legt uiteraard een enorme druk op de aarde, en maakt het EAA steeds kleiner. Met elf miljard mensen rest ons, bij de huidige stand van de techniek, een levensstijl die overeenkomt met het huidige levenspeil van Gambia.

Het is dan ook van het grootste belang om de bevolkingstoename zo veel mogelijk te beperken, in ons aller belang. Beperking van bevolkingsgroei zou wel eens de meest effectieve maatregel kunnen zijn om de ecologische voetafdruk naar beneden te krijgen. Dit onderwerp zullen we op de politieke agenda moeten durven zetten, en zonder schroom bediscussiëren. We kunnen het ons niet veroorloven dit inzicht langer te negeren, daarvoor is het probleem te groot. Waar we wel voor moeten waken in dit debat is dat er met een beschuldigende vinger gewezen gaat worden naar de derde wereld.

Het is ontegenzeggelijk zo dat de grootste toename van de bevolking plaats vindt in ontwikkelingslanden. Een grote kinderschare is daar nog steeds de beste levensverzekering. Een beleid dat juist in die landen het geboortecijfer doet dalen is dan ook het meest effectief. Maar we moeten alert zijn dat er vanuit een soort misplaatst superioriteitsgevoel geen voorstellen gedaan worden, of attitudes aangenomen die fascistoïde danwel racistisch van aard zijn. Dat gevaar bestaat, maar gelukkig is er ook een elegante oplossing.

Uit allerlei onderzoek blijkt dat armoedebestrijding en opleiding van met name meisjes en vrouwen, verreweg de beste methode is om het geboortecijfer naar beneden te krijgen. Willen wij dus een leefbare aarde overhouden dan zullen we in ontwikkelingslanden, in tegenstelling tot in onze eigen situatie, juist moeten streven naar een hoge materiële economische ontwikkeling, en inzetten op scholing en emancipatie. Vanuit welbegrepen eigenbelang, maar ook vanuit het oogpunt van de universele mensenrechten.

5. De universele verklaring van de rechten van de mens.

Naast het idee van de ecologische voetafdruk is er nog een tweede idee dat als uitgangspunt dient voor mijn voorstel, en dat is de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, waar wij dit jaar de 60^e verjaardag van vieren. Met name de artikelen 1, 2, 3, 22, 25 en 28 zijn in het kader van dit voorstel van belang.

‘Preamble

Overwegende, dat erkenning van de inherente waardigheid en van de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld;

Overwegende, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen, die het geweten van de mensheid geweld hebben aangedaan en dat de komst van een wereld, waarin de mensen vrijheid van meningsuiting en geloof zullen genieten, en vrij zullen zijn van vrees en gebrek, is verkondigd als het hoogste ideaal van iedere mens;

Overwegende, dat het van het grootste belang is, dat de rechten van de mens beschermd worden door de suprematie van het recht, opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tirannie en onderdrukking;

Overwegende, dat het van het grootste belang is om de ontwikkeling van vriendschappelijke betrekkingen tussen de naties te bevorderen;

Overwegende, dat de volkeren van de Verenigde Naties in het Handvest hun vertrouwen in de fundamentele rechten van de mens, in de waardigheid en de waarde van de mens en in de gelijke rechten van mannen en vrouwen opnieuw hebben bevestigd, en besloten hebben om sociale vooruitgang en een hogere levensstandaard in groter vrijheid te bevorderen;

Overwegende, dat de Staten, welke Lid zijn van de Verenigde Naties, zich plechtig verbonden hebben om, in samenwerking met de Organisatie van de Verenigde Naties, overal de eerbied voor en inachtneming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden te bevorderen;

Overwegende, dat het van het grootste belang is voor de volledige nakoming van deze verbintenis, dat een ieder begrip hebbe voor deze rechten en vrijheden;

Op grond daarvan proclameert de Algemene Vergadering deze Universele Verklaring van de Rechten van de Mens als het gemeenschappelijk door alle volkeren en alle naties te bereiken ideaal, opdat ieder individu en elk orgaan van de gemeenschap, met deze verklaring voortdurend voor ogen, er naar zal streven door onderwijs en opvoeding de eerbied voor deze rechten en vrijheden te bevorderen, en door vooruitstrevende maatregelen, op nationaal en internationaal terrein, deze rechten algemeen en daadwerkelijk te doen erkennen en toepassen, zowel onder de volkeren van Staten die Lid van de Verenigde Naties zijn, zelf, als onder de volkeren van gebieden, die onder hun jurisdictie staan:

Artikel 1

Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten, en behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen.

Artikel 2

Een ieder heeft aanspraak op alle rechten en vrijheden, in deze Verklaring opgesomd, zonder enig onderscheid van welke aard ook, zoals ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status.

Verder zal geen onderscheid worden gemaakt naar de politieke, juridische of internationale status van het land of gebied, waartoe iemand behoort, onverschillig of het een onafhankelijk, trust-, of niet-zelfbesturend gebied betreft, dan wel of er een andere beperking van de soevereiniteit bestaat.

Artikel 3

Een ieder heeft het recht op leven, vrijheid en onschendbaarheid van zijn persoon.

Artikel 22

Een ieder heeft als lid van de gemeenschap recht op maatschappelijke zekerheid en heeft er aanspraak op, dat door middel van nationale inspanning en internationale samenwerking, en overeenkomstig de organisatie en de hulpbronnen van de betreffende Staat, de economische, sociale en culturele rechten, die onmisbaar zijn voor zijn waardigheid en voor de vrije ontplooiing van zijn persoonlijkheid, verwezenlijkt worden.

Artikel 25

Een ieder heeft recht op een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, alsmede het recht op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen, ontstaan ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil.

Moeder en kind hebben recht op bijzondere zorg en bijstand. Alle kinderen, al dan niet wettig, zullen dezelfde sociale bescherming genieten.

Artikel 28

Een ieder heeft recht op het bestaan van een zodanige maatschappelijke en internationale orde, dat de rechten en vrijheden, in deze Verklaring genoemd, daarin ten volle kunnen worden verwezenlijkt.'

Zestig jaar geleden werd deze verklaring opgesteld en hij wordt gezien als een van de hoogtepunten van de menselijke beschaving. Toch is sindsdien de situatie in veel ontwikkelingslanden verslechterd. Niet in de laatste plaats, maar ook zeker niet uitsluitend, door het beleid van het westen op het gebied van bijvoorbeeld handel en schulden. De kloof tussen rijk en arm is toegenomen en neemt steeds verder toe.

De netto geldstroom gaat niet vanuit het rijke westen naar de ontwikkelingslanden, maar juist in tegengestelde richting. Het arme zuiden betaalt meer aan rente op de schulden dan het ontvangt aan ontwikkelingshulp. In 1992 verbruikte 26 % van de wereldbevolking 80% van

de grondstoffen. Nu gebruikt 20% ongeveer 85%. De verhoudingen worden schever. De gevolgen van de klimaatverandering komen het hardst aan in ontwikkelingslanden en zijn nu al voelbaar. De trek van het platteland naar de stad is enorm en bijna iedereen woont in een krottenwijk of op een vuilnisbelt. Dagelijks sterven er 30.000 kinderen aan ondervoeding, elke 3 seconde één. 1,2 miljard mensen hebben geen toegang tot schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen. En deze lijst met statistieken is nog veel langer te maken.

Ik vertel u hiermee niets nieuws. Maar waarom doen we er zo weinig aan? Waarschijnlijk vinden we dat iedereen toch vooral zijn eigen boontjes moet doppen. En dat is uiteindelijk natuurlijk ook het beste. Het is niet onze plicht om Afrika blijvend te onderhouden. Maar laten wij dan ons realiseren dat wij hun die kans op ontwikkeling wel moeten geven. Door eerlijke handel te voeren bijvoorbeeld, en onze landbouwsubsidies nu eens echt aan te pakken. En mogelijkheden te scheppen voor economische groei. Groei die in die landen zo ontzettend hard nodig is.

Het rijke westen zou zijn 'winner takes all'-mentaliteit moeten laten varen. Het zou een buitenland- en economisch beleid moeten voeren dat de ontwikkelingskansen van de derde wereld centraal stelt en niet is ingegeven door eigenbelang. We zullen gewoon een stapje terug of opzij moeten doen. Beslissingen durven nemen die op de korte termijn misschien zelfs tegen ons eigenbelang in gaan of geld kosten. De problemen zijn zo dramatisch groot dat het gewoon ongepast is om te denken aan eigenbelang. En kortzichtig bovendien.

Want een wereld waarin een ieder een kans krijgt om een fatsoenlijk leven te leiden is uiteindelijk in het belang van ons allemaal. En is een bijdrage leveren aan een dergelijk ideaal niet veel bevredigender dan de volgende ronde in onze volstrekt uit de hand gelopen koopzucht?

6. Een materialistische visie

Alvorens tot beschrijving van mijn voorstel over te gaan nog een viertal korte inleidende opmerkingen:

Geld

Geld, het geldstelsel en de manier waarop wij geld scheppen zijn in mijn ogen belangrijke sturingsmechanismen in de huidige wereld. De werking van geld bepaalt in hoge mate hoe onze wereld eruit ziet. De keuze voor te produceren goederen wordt voor een belangrijk deel bepaald door winstgevendheid. Zaken waar wij financieel belang bij hebben worden vaak hoger ingeschat dan zaken die een duidelijk prijskaartje ontberen. Waardevolle zaken als de natuur, rust of een mooi cultuurlandschap trekken bij een conflict met economische belangen, bijna altijd aan het kortste eind.

De onevenwichtige verdeling van de toegang tot kapitaal is een andere belangrijke verklarende factor voor het aanzicht van onze maatschappij. En niet te vergeten ons geldstelsel dat gebaseerd is op rente, schulden en krediet, waardoor de economie altijd moet blijven groeien om niet in de problemen te komen.

Als je dus zoals ik een voorstel wil doen dat de wereld een geheel ander aanzicht geeft, zul je iets aan het geldstelsel moeten veranderen. Ik zal niet voorstellen om bestaande elementen in het stelsel te wijzigen, hoewel ik niet uitsluit dat dit ook nodig is, maar om een geheel nieuw element aan het stelsel toe te voegen. Voorstellen die het huidige geld(stelsel) ongemoeid laten, hebben altijd last van vermijding-, ontwijking-, of waterbedeffecten, en zijn dus meestal niet effectief. Hoe naïef en idealistisch dat op voorhand misschien ook moge lijken, voorstellen tot échte veranderingen moeten mijns inziens aanslaan op geld als sturingsmechanisme en vormgever van de maatschappij.

Onderbouw/bovenbouw

Hiermee is niet gezegd dat de aandacht voor de spirituele omslag waarin wij ons momenteel zouden bevinden niet belangrijk is. Integendeel. Veranderingen die worden gesignaleerd en gepromoot door een organisatie als de Club van Boedapest van Ervin László die staat voor een nieuw mondiaal bewustzijn zijn van wezenlijk belang. Een andere belangrijke aanwijzing voor verandering is bijvoorbeeld populariteit van boeken als 'de kracht van het nu' van Eckhart Tolle of de opkomst van de Cultural Creative. Onder Cultural Creatives wordt dat deel van de bevolking verstaan dat zich zorgen maakt om het milieu, kritisch staat ten opzichte van materialisme en economisch gewin en op een authentieke manier vorm wil geven aan zijn of haar leven. Deze groep mensen is voor het eerst beschreven door Paul Ray in zijn boek 'Hoe 50 miljoen mensen de wereld veranderen'. Inmiddels worden al een kleine 4 miljoen Nederlanders tot deze groep gerekend.

Dit zijn allemaal zeer positieve signalen van een wereld in beweging. In mijn visie wordt er een stuwmeer van positieve energie aangelegd die op een gegeven moment moet gaan stromen. Het wachten is alleen op een structuur die al die opgeslagen energie vrij kan maken en reguleren.

Het is niet voldoende om alleen veranderingen te bewerkstelligen in de hoofden en harten van mensen, maar ook om de dagelijkse realiteit zo vorm te geven dat die veranderingen daadwerkelijk kunnen worden doorgevoerd. Dit materialistisch inzicht is toch wel het minste wat we kunnen leren van Karl Marx. Hij wees op de constante wisselwerking tussen de onderbouw en de bovenbouw. Zowel de sociaal-economische (machts)verhoudingen zijn van belang, als het geheel aan ideeën en opvattingen die op een bepaald moment de cultuur

domineren. Of zoals de Amerikaanse trendwatcher John Naisbitt het zei: ‘verandering treedt op als er samenloop is van zowel veranderende waarden als van economische noodzakelijkheid; eerder niet’.

De veranderingen in de bovenbouw zijn van het allergrootste belang. Waar het op dit moment in mijn ogen aan ontbreekt, is een concreet, helder en uitvoerbaar plan voor veranderingen in de onderbouw. In deze omissie wil dit boekje voorzien door een plan te presenteren dat de mogelijke damdoorbraak kan bewerkstelligen die alle opgespaarde positieve energie laat stromen.

Gift/herverdeling/ruil

De economie van een samenleving wordt gekenmerkt door het gebruik van de verschillende integratiemechanismen. Er zijn in principe 3 verschillende integratiemechanismen. De gift, de herverdeling en ruil. Een economie laat zich goed typeren door aan te geven welke zaken door welk integratiemechanisme wordt georganiseerd. Een voorbeeld: indien de verzorging van kinderen gebeurt door de ouders thuis (meestal de moeder), zonder dat hij/zij daarvoor wordt betaald, dan is er sprake van organisatie via de gift. Wordt er echter gesubsidieerde kinderopvang geboden, dan is er sprake van herverdeling en wordt de kinderopvang overgelaten aan commerciële partijen dan is de ruil dominant. In elke samenleving komen alle drie de methoden voor en veel politiek debat gaat over de keuze van toewijzingsmethode.

Toch kunnen ook hele maatschappijen goed aan de hand van bovenstaand schema worden getypeerd. Primitieve samenlevingen worden georganiseerd via de gift en herverdeling. In socialistische samenlevingen is de herverdeling dominant en in moderne westerse samenlevingen heerst de ruil op de vrije markt.

Nadenken over verandering van de samenleving noopt ook tot nadenken over het dominante integratiemechanisme. Wil ik streven naar een samenleving waarin iedereen zeer op elkaar betrokken is, er geen privé-eigendom bestaat, weinig individualiteit heerst en iedereen zich naar vermogen inzet voor het collectief? Leefgemeenschappen, communes en kibboetsen en dergelijke zou men daar onder kunnen scharen. Idealistisch misschien maar niet mijn cup of tea. Het werkt alleen als mensen daar zelf voor kiezen en niet als ze daartoe gedwongen worden. Het kan daarom in mijn ogen ook niet werken als maatschappijmodel. Je komt dan al snel in een soort socialistische heilstaat terecht waarvan we in de Sovjet-Unie hebben kunnen zien waar dat toe leidt. Niet erg aantrekkelijk.

Rest ons de ruil oftewel de markt. De markt die ons in de problemen heeft gebracht waar we nu in zitten. Toch is het in mijn ogen de beste optie. We zullen er dan alleen voor moeten zorgen dat de prikkels in de markt, de sturingsmechanismen, zo zijn vormgegeven dat de uitkomst van het marktproces ook maatschappelijk en ecologisch het beste resultaat oplevert. Een groene invisible hand.

Top down/ bottom up

Hier op aansluitend een opmerking over organisatie. Er zijn grosso modo twee stijlen van organiseren. De ene gaat uit van een groot aantal regels, voorschriften en controle. Aan de top wordt bedacht hoe mensen zich hebben te gedragen, vervolgens gaat men dat opschrijven, opleggen en controleren. En uiteraard ook bestraffen als mensen zich niet aan de voorschriften hebben gehouden. De top down methode. Het vervelende aan deze methode is dat het meestal niet goed werkt, of vreselijk duur is. Mensen bedenken allerlei methoden om onder de voorschriften uit te komen en zijn helemaal niet positief betrokken bij een dergelijke manier van organiseren. Alle potentieel aan creativiteit die in een organisatie of samenleving zit wordt op die manier niet aangesproken en gebruikt.

Veel slimmer is het om het systeem zo vorm te geven dat het in ieders eigenbelang is om aan het systeem mee te doen. Controle is niet nodig en bovendien denkt iedereen creatief mee om voor zichzelf en dus ook voor het geheel een goede uitkomst te bewerkstelligen.

Voorwaarde bij een dergelijke bottom-up methode van organiseren is wel dat de prikkels in het systeem de goede kant op sturen, en zich geen vervelende afwentelingmechanismen kunnen voordoen. Maar als deze bezwaren worden omzeild is in het algemeen deze bottom-up methode te prefereren boven het top-down model.

Samenvattend

Het idee

- dat de westerse wereld een te groot beslag legt op de natuurlijke hulpbronnen,
- dat dit feit een belangrijke oorzaak is van vele crises waar de mensheid op dit moment mee te maken heeft,
- dat de aarde overvragen gelijk staat aan (zelf)moord en diefstal,
- dat we ons daar op grote schaal schuldig maken,
- dat het kapitalisme geen ingebouwd mechanisme heeft om grenzen te respecteren en dat dit wel van groot belang is,
- veranderingen de meeste kans van slagen hebben in een systeem zonder dwang,
- dat het model van ecologische voetafdruk een waardevol meetinstrument is,
- dat stimuleren van techniek, veranderen van levensstijl en beïnvloeding van de bevolkingsomvang alle drie belangrijke instrumenten zijn om de problemen aan te pakken,
- het inzicht dat de werking van geld van het allergrootste belang is voor de richting waarin de samenleving zich ontwikkelt,
- dat de markt het te prefereren integratiemechanisme is, en
- de eerbiediging van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de wens een actieve bijdrage te willen leveren aan het dichterbij brengen van dit ideaal,

hebben mij tot het volgende voorstel gebracht.

DEEL 11

7. Balansgeld

Mijn voorstel is in essentie heel eenvoudig. Elk product en elke dienst wordt dubbel geprijsd. (In het vervolg van dit boekje schrijf ik product, maar dit moet gelezen worden als product en dienst.) De ene prijs is bekend: dat is de prijs in euro's, of in andere landen in de daar geldende valuta. Daar verandert in dit voorstel helemaal niets aan. Daarnaast wordt elk product voorzien van een tweede prijs; die van het zogenaamde balansgeld. Deze prijs wordt bepaald door de ecologische voetafdruk van het product, en wordt dus niet vastgesteld in geld maar in hectaren grond. De naam die ik gebruik voor de valuta waarin balansgeld wordt uitgedrukt is Terra, omdat dat een goede relatie legt tussen het geld en de aarde. Bij elke transactie moet er worden afgerekend in de twee geldsoorten. Dus zowel in euro's als in terra's.

Balansgeld is de uitdrukking van het fundamentele recht van elke wereldbewoner dat hij in principe heeft op de hem toekomende hulpbronnen. Daarnaast is balansgeld een erkenning van het feit dat de aarde niet oneindig groot is en dat de grenzen van de aarde gerespecteerd dienen te worden.

Hoe werkt het?

Door de overheid krijgt elke onderdaan, vanaf 18 jaar, op zijn of haar verjaardag, ieder jaar, een vast bedrag in balansgeld overgemaakt op zijn speciale balansgeldrekening. Iedereen beschikt dus over een gelijke hoeveelheid balansgeld.

De hoeveelheid balansgeld die jaarlijks wordt overgemaakt wordt bepaald door het Evenredig Aarde Aandeel (EAA). Zoals eerder vermeld is het EAA 2,1 ha. Het is dus voorstelbaar dat de overheid jaarlijks 2,1 miljoen Terra's overmaakt op ieders rekening. Iedere Terra staat dan voor het beslag op de aarde ter grootte van 1 dm². Maar 21.000 Terra's is ook mogelijk, elke Terra staat dan gelijk aan 1 m². Het zal in de praktijk moeten blijken wat het meest werkbaar is.

Hoe komt de Terraprijs tot stand?

Elk bedrijf wordt verplicht een Terraboekhouding te voeren. Centraal in deze boekhouding staan de Terraschuld/inlossingsrekening en de Terrabalans. De eerste is een overzicht hoe de schuld is ontstaan en hoe de ondernemer deze weer heeft ingelost. De balans is een momentopname hoe de terraschuldpositie van een bedrijf op enig moment is opgebouwd.

Zoals gezegd deelt de overheid aan alle onderdanen Terra's uit maar deze worden niet aan bedrijven verstrekt. Bedrijven handelen dan ook niet met Terra's maar met Terraschulden. Voor elk bedrijf wordt vastgesteld wat het ruimtebeslag is van zijn activiteit. Dit ruimtebeslag wordt vastgesteld in Terra's door de nationale TerraAutoriteit op basis van gegevens die door het bedrijf zelf worden aangeleverd. Door activiteiten te ontplooiën doen bedrijven een beroep op natuurlijke hulpbronnen van de aarde, zowel door hun eigen activiteiten evenals door producten die zij afnemen van leveranciers die op hun beurt milieubelasting hebben veroorzaakt. Bedrijven die producten afnemen (energie, grondstoffen, halffabrikaten, machines, adviezen) krijgen voor al deze producten een Terrarekening gepresenteerd van hun leverancier. Zo bouwen bedrijven een Terraschuld op. Uiteindelijk komen al deze schulden

samen in de Terraprijs die aan consumenten wordt gevraagd. De Terraprijs is dus de optelsom van alle milieukosten die in de gehele bedrijfskolom zijn gemaakt bij de totstandkoming van het product. De consument betaalt deze prijs met de door de overheid gratis verstrekte Terra's. Als er een transactie plaats vindt tussen een producent en een consument lossen de Terraschuld en de betreffende Terra's op in het niets.

Bedrijven

Elk bedrijf moet dus zijn opgebouwde schuld ook weer inlossen. Dat kan op drie manieren. Ofwel zij schuiven de bijbehorende Terraschuld bij een leverantie door aan een andere ondernemer, die de schuld vervolgens op zijn balans neemt. Hiervoor moeten rekeningen worden verstuurd en geaccepteerd, zodat controle mogelijk is. Er wordt dus niet echt betaald, maar de schuld die bij een product hoort wordt doorgeschoven. De ene ondernemer is daarmee voor een deel van zijn schuld verlost, de schuld van de ander is evenredig toegenomen. Een andere manier om de Terraschuld in te lossen, is deze in rekening brengen aan consumenten die de Terraschuld kunnen betalen met de aan hen door de overheid toegekende Terra's. De laatste mogelijkheid voor bedrijven om van hun schuld af te komen is om Terra's te kopen op de zogenaamde Terramarkt. Daarover later meer.

Als een bedrijf er niet in slaagt om binnen een afzienbare termijn zijn opgebouwde Terraschuld weer in te lossen zal er door de TerraAutoriteit een Terrafaillissement worden uitgesproken en zal het bedrijf moeten sluiten. Net als bij een financieel faillissement.

Het moge duidelijk zijn dat bedrijven zullen proberen hun Terraschuld per eenheid product zo klein mogelijk te houden. Hierdoor blijven ze interessant voor afnemers, zowel bedrijven als particulieren. De werkzame krachten van de markt en onderlinge concurrentie werken nu ten volle richting een gezond milieu, terwijl ondernemers al hun ondernemingszin en creativiteit kunnen inzetten om hun bedrijf financieel maar nu ook Terramatig gezond te houden. Het risico van een eventueel Terrafaillissement houdt ze scherp.

Consumenten

Balansgeld beloont milieuvriendelijk gedrag. Een voorbeeldje: Een pond varkensvlees kost onder een Terraregime bijvoorbeeld 2,50 euro en 80 terra, en een nieuw schilderij 25.000 euro, maar misschien slechts 10 Terra. De prijs in Terra wordt uitsluitend bepaald door de milieubelasting(= ruimtegebruik bij productie, distributie en verwerking) van het product en staat op geen enkele wijze in relatie met de prijs in euro's. Uit dit voorbeeld blijkt dat de consument op een andere manier naar de prijs kijkt, en dus andersoortige afwegingen maakt dan als de prijs alleen in euro's wordt bepaald. Een ander voorbeeld maakt het misschien nog duidelijker: het verschil tussen grijze en groene stroom. Grijze stroom is misschien iets goedkoper in euro's dan groene stroom maar de prijs van grijze stroom zal in Terra's veel duurder zijn dan groene stroom: 1KwU grijze stroom 20 eurocent/ 100 Terra en 1KwU groene stroom 22 eurocent/10 Terra.

De consument kan dan op basis van deze dubbele beprijzing een eerlijke maar individuele keuze maken die het beste bij hem past. Maar als hij kiest voor grijze stroom dan zal het duidelijk zijn dat hij zijn Terra's niet meer kan uitgeven bij bijvoorbeeld de benzinepomp. Want net als bij euro's: ook een Terra kun je maar één keer uitgeven.

Terramarkt

Zoals al eerder genoemd zal er waarschijnlijk een Terramarkt gaan ontstaan. Mensen die weinig te besteden hebben of milieuvriendelijke keuzes maken, hebben misschien op enig moment een overschot aan Terra's. Dit overschot kunnen zij te koop aanbieden. Waarschijnlijk zullen er altijd mensen of bedrijven zijn die dit overschot willen kopen voor euro's. Deze handel is geen enkel probleem. De totale hoeveelheid Terra's neemt hierdoor namelijk niet toe. Het maakt de aarde niet uit wie er in het vliegtuig zit zolang die maar niet te vaak gaat.

De handel in Terra's is voor beide partijen voordelig. De een kan enigszins boven zijn ecologische stand leven, maar moet daar uiteraard wel voor betalen, terwijl de ander gratis (de Terra's werden namelijk gratis door de overheid als verjaardagscadeau verstrekt) wat euro's kan bijschrijven op zijn of haar bankrekening. Mijn verwachting is dat er een nivellerend effect uitgaat van de introductie van balansgeld. Nu is nivellering in sommige Haagse politieke kringen een besmet woord. Maar als het gebeurt als gevolg van de introductie van balansgeld dan wordt het veroorzaakt door vrije keuzes van vrije individuen op een vrije markt. Daar kan toch niemand tegen zijn. De prijs van een Terra zal door vraag en aanbod op de markt tot stand komen.

Omdat de hoeveelheid Terra's gemaximeerd is en bovendien samenvalt met wat de aarde kan dragen, en omdat elke transactie zowel in geld als in balansgeld moet worden afgerekend, kan de economie zich niet buiten de ecologische grenzen gaan begeven. Maar binnen de ecologische grenzen kan de economie zich vrij ontwikkelen en kan het proces van creatieve destructie zijn heilzame werk doen.

8. De gevolgen van Balansgeld

Voor individuen heeft de introductie van balansgeld grote gevolgen. Zoals eerder al beschreven krijgen consumenten een nieuw afwegingscriterium aangereikt, dat hen beweegt tot het maken van andere keuzes. Milieuvriendelijke keuzes. Ze weten nu dat ook hun buurman deze keuzes moet maken anders is hij veel te snel door zijn Terra's heen. Waarschijnlijk maakt hij andere keuzes, maar keuzes maakt hij. Het sukkeldilemma dat iedereen ervaart (ik wil niet de enige zijn die mij dingen ontzegt) is dus opgelost. Ook het demotiverende informatietekort is verleden tijd. Bij elke aanschaf kan een afweging gemaakt worden of men hier, of toch liever aan iets anders zijn Terra's uitgeeft. Je kunt ook zonder schuldgevoel iets vreselijks milieuvriendelijks doen zolang je Terrabudget maar toereikend is. Of je nu wilt autorijden (alleen of toch maar carpoolen), vliegen, vlees eten, of veel eten wilt weggooien, groot wonen, warm stoken. Alles kan, de keus is aan het individu. Maar kies je voor het een, dan kun je iets anders waarschijnlijk niet meer doen.

De maatschappij wordt in een systeem met Balansgeld net als in het huidige kapitalisme vormgegeven door vrije mensen in een vrije economie en daardoor zijn de uitkomsten onzeker. Het is moeilijk om je voor te stellen hoe de wereld eruit zou zien bij een volledige en mondiale invoering van dit systeem. Toch zijn er wel een aantal verwachtingen. Naast de al eerder genoemde nivellering zullen bedrijven alles op alles zetten om in milieutechniek te investeren. Fossiele brandstoffen en de daarbij horende CO₂-compensatie maken een groot deel uit van de Terraprijs. Bedrijven is er alles aan gelegen om die naar beneden te brengen. Net als dat zij nu ook constant op de kosten letten. Ik verwacht dat invoering van balansgeld een enorme stimulering betekent voor milieutechniek, en dan met name voor zonne-energie.

Verder zal er denk ik een zekere regionalisering optreden. Appels uit Nieuw Zeeland zullen Terramatig zo ongunstig zijn dat zij waarschijnlijk uit de winkelschappen zullen verdwijnen. Ook zal duidelijk worden wat de groenten van het seizoen zijn en welke uit de kas of van ver komen. Waarschijnlijk eten we geen aardbeien meer het hele jaar rond.

Verder verwacht ik een enorme opleving van de reparatiesector. Er komt namelijk een geheel andere balans tussen weggooien en nieuw kopen aan de ene kant (veel grondstof- en energieverbruik) en reparatie aan de andere kant (meer arbeidsloon maar nagenoeg geen terrakosten). Hetzelfde zou kunnen gelden voor de opbloei van ambachtelijkheid. Geen massaproductie met veel energie-invoer, maar mooi en kwalitatief, met de hand gemaakte gebruiksvoorwerpen die lang meegaan en die we ook nog eens kunnen doorgeven aan onze kinderen. Want een erfstuk van IKEA? Het bestaat niet eens, want het ligt al op de vuilnisbelt.

Invisible hand

Het is ontegenzeggelijk zo dat we allemaal een stapje terug moeten in consumptieniveau. Althans in die soort consumptie die milieubelasting met zich meebrengt. Het luisteren naar muziek, of genieten van andere kunst, het voeren van gesprekken, een massage, een autoreparatie of andere persoonlijke dienstverlening zijn allemaal (bijna) Terrafree. Al deze ontwikkelingen klinken mij als muziek in de oren. Maar ik kan niet genoeg benadrukken dat de uitkomsten van het geheel de keus is van vrije mensen in een vrije maatschappij en van vrije bedrijven die gewoon net als in het huidige kapitalisme hun eigen belang kunnen najagen. Of zoals de grondlegger van het kapitalisme, Adam Smith, al zei: 'het is niet door de goede wil van de slager, de brouwer, of de bakker dat wij ons eten kunnen verwachten, maar door hun eigenbelang'. En dat zal zo blijven. Gelukkig maar.

Cultuur

Naast deze verschuivingen in de economie verwacht ik ook veranderingen in de cultuur. Deze veranderingen zijn echter nog moeilijker te voorzien dan de te verwachte verschuivingen in de economie. Maar je zou je kunnen voorstellen dat de maatschappij minder materialistisch wordt en wat minder gejaagd, en dat mensen aan andere zaken belang gaan hechten dan aan shoppen. Met de introductie van balansgeld wordt geld immers geconfronteerd met een countervailing power die de suprematie van geld wel eens danig zou kunnen relativeren. Misschien dat oude idealen als Bildung en de Homo Universalis wel weer de kop opsteken. Ik hoop dat het zal gebeuren, maar wie zal het zeggen. Maar ook hier geldt: hoe de samenleving zich ontwikkelt is de keus van mensen zelf.

Mondiale invoering

Als het systeem van balansgeld mondiaal wordt ingevoerd dan zal er een enorme kapitaalsstroom op gang komen van het rijke westen/noorden naar het onderontwikkelde zuiden. Individuen in het zuiden hebben bij hun huidige levensstandaard namelijk een enorm Terra-overschot. Bij verkoop levert dit een enorm bedrag op, dat de financiële positie van die landen op een gigantische wijze verbetert, zodat daar ook ontwikkeling kan gaan plaats vinden. Met alle economische kansen vandien. Na verloop van tijd zal de situatie zich stabiliseren. Het is ongelooflijk om je de consequenties van mondiale invoering voor te stellen.

9. Haalbaar?

Daar wringt natuurlijk wel de schoen. Invoering van dit systeem, zeker mondiaal, is zo enorm groot en complex dat het waarschijnlijk nooit van de grond kan komen tenzij er op allerlei manieren wordt gewerkt aan een geleidelijke invoering. Ik zie daarvoor drie mogelijkheden. Op de eerste plaats moet het systeem niet in één keer worden ingevoerd. Dat zou een zo grote schok in de economie veroorzaken dat het meer kwaad doet dan goed. Invoering zal daarom zeer geleidelijk moeten geschieden, bijvoorbeeld over een periode van 20 jaar waarin de beschikbare Terra geleidelijk worden teruggebracht naar het EAA. De economie heeft dan alle tijd om zich rustig aan te passen aan de nieuwe situatie.

De tweede mogelijkheid voor geleidelijke invoering is geografisch. Hoewel mondiale invoering is te prefereren, lijkt Europese invoering mij ook mogelijk. Het zal al moeilijk genoeg zijn om in de EU instemming te vinden voor dit voorstel. Misschien is het zelfs mogelijk om experimenten op te zetten op basis van vrijwilligheid om het systeem in de praktijk te testen waarbij je de deelnemers op een positieve wijze stimuleert om binnen hun Terrabudget te blijven. Misschien is het mogelijk om een stelsel met twee snelheden te ontwikkelen, waarbij (groepen van) landen het individuele regime invoeren terwijl er ook landen zijn die het voorlopig bij een nationale invoering houden. Ik zie ook nog niet zo snel iemand in de Sahara met een Terrapasje rondlopen.

Ten slotte kun je nadenken over een gedeeltelijke invoering. De ecologische voetafdruk is opgebouwd uit verschillende elementen. Het is mogelijk om bijvoorbeeld te beginnen met invoering van de koolstofvoetafdruk. De Engelse supermarktketen Tesco is al begonnen met het vermelden van deze koolstofvoetafdruk op verschillende voedingsmiddelen. Het moet mogelijk zijn om experimenten te verzinnen die hierop aansluiten en bredere invoering dichterbij brengen. Je zou hier kunnen denken aan delen van het onlangs voorgestelde systeem van klimaatdukaten.

Dit hele transitie- en implementatievraagstuk vraagt nog de nodige studie en onderzoek, met name om ontwijkingsgedrag bij gedeeltelijke invoering te inventariseren en te voorkomen.

CO₂- rechten

Toch is balansgeld niet zo wereldvreemd als dat het op het eerste gezicht lijkt. Balansgeld is het logische sluitstuk van een proces dat al enige tijd geleden zijn aanvang heeft genomen. Het systeem van verhandelbare CO₂-emissierechten voor bedrijven is in feite een voorloper van balansgeld. Ervaringen die daar worden opgedaan zijn heel relevant voor het systeem van balansgeld. Bovendien kan een groot deel van de benodigde infrastructuur die nodig is om balansgeld in te voeren worden overgenomen van de CO₂-emissiehandel, zoals de Terra-autoriteit en de Terramarkt, waarvan in het CO₂-systeem al equivalenten bestaan.

Balansgeld verschilt echter op een aantal punten met het CO₂-rechten systeem. Balansgeld is gebaseerd op de ecologische voetafdruk en daardoor werkt het met een objectief plafond, namelijk de biocapaciteit van de aarde. Het plafond van CO₂-rechtenemissie wordt bepaald door de Europese Commissie op basis van historische analyse. Er wordt dan wel afgesproken dat dit plafond geleidelijk moet worden teruggebracht, maar het ontbreekt ten enen male aan een objectief geformuleerd einddoel. CO₂-rechten zijn dan ook onderwerp van veel politiek gekrakeel, en dat zal altijd zo blijven. Met als gevaar dat rechten altijd in te ruime mate zullen worden uitgedeeld of geveild, waardoor het systeem nooit goed van de grond kan komen, de prijs (te) laag en daardoor niet effectief.

Een ander essentieel verschil is dat CO₂-rechten per sector worden vastgesteld. De Europese Commissie werkt nu bijvoorbeeld aan de invoering van het systeem voor de luchtvaartsector. Eerder was deze sector uitgesloten van CO₂-rechtensysteem. Nu krijgt de sector op basis van historische cijfers een hoeveelheid rechten toegekend. Maar waarom eigenlijk? Misschien kiest de mens er wel helemaal niet voor om te blijven vliegen omdat we groot willen wonen en wel met de trein naar Frankrijk gaan. Of andersom. Of misschien gaan we onze huizen veel beter isoleren, zodat we kunnen blijven vliegen. Wie zal het zeggen? In het systeem van balansgeld bepalen mensen zelf waar reductie wordt gerealiseerd terwijl in het systeem van CO₂-rechten er impliciet door de overheid wordt bepaald dat alles bij het oude moet blijven. Waarom zouden vliegtuigmaatschappijen de beschikking krijgen over CO₂-rechten? Laat ze die maar op de consumentenmarkt verdienen. Dan is het strijdpunt tussen gratis verstrekken en veilen ook meteen uit de wereld.

Een ander belangrijk verschilpunt is de schaal waarop het wordt ingevoerd. In tegenstelling tot de handel in CO₂-rechten gaat de invoering van balansgeld over (uiteindelijk) de gehele breedte van ruimtebeslag op de aarde. Hierdoor voorkom je waterbedeffecten. De Europese Unie heeft bijvoorbeeld eerder bepaald dat er vanaf 2010 5,75% biobrandstoffen moest worden bijgemengd bij benzine en diesel. Later heeft men dat weer moeten bijstellen tot 4% omdat men tot de conclusie kwam dat biobrandstoffen wel ergens verbouwd moeten worden en dus ten koste gaat van landbouwgrond met een desastreus effect op de voedselprijzen. Dergelijke verstoringen vind je niet als je een systeem over de hele breedte invoert.

Als laatste het punt van effectiviteit. Naast het punt van breedte van invoering noem ik hier als laatste de 'diepte' van de invoering. Bij de invoering van CO₂-emissierechtensysteem wordt een intercontinentale vlucht volgens de Europese commissie maximaal 39,60 euro duurder. In het geval van balansgeld jaagt iemand die naar Nieuw Zeeland vliegt er in een keer bijna zijn hele EAA doorheen. Het is niet onwaarschijnlijk dat keuzes dan anders gaan uitvallen.

Samengevat: CO₂-emissiehandel is subjectief, statisch, beperkt en niet erg effectief en balansgeld is objectief, dynamisch, volledig en zeer effectief.

10. Kritiek

Zoals al eerder gemeld zijn er wetenschappers die bezwaren naar voren hebben gebracht ten aanzien van het model van de ecologische voetafdruk an sich. Deze bezwaren zouden er natuurlijk toe kunnen leiden dat men bepleit balansgeld om deze reden niet in te voeren. Het is dan goed te bedenken dat, hoewel mijn voorstel gebaseerd is op het model van de ecologische voetafdruk, het er niet van afhankelijk is. Ook zonder dit model is een verhandelbaar milieurechtensysteem op consumentenniveau voorstelbaar, zoals we zien bij de CO₂-emissiehandel. De ecologische voetafdruk verschaft alleen objectieve informatie over de hoeveelheid terra's die in omloop gebracht kunnen worden en een methode om milieubelasting per product vast te stellen. De erkenning dat er grenzen zijn aan het beroep op de aarde is al voldoende om te pleiten voor een systeem van balansgeld.

Milieuvervuiling

Eén kritiekpunt op het model van de ecologische voetafdruk wil ik hier expliciet bespreken. De ecologische voetafdruk zou geen rekening houden met milieuvervuiling door giftige stoffen aangezien die niet is te herleiden naar grondoppervlakte. Dat is inderdaad het geval. Maar dat is nog geen reden om het systeem van balansgeld niet in te voeren. Het geeft alleen maar aan dat er naast balansgeld nog andere maatregelen/ideeën nodig zijn om echt duurzaam te worden, zoals de Cradle to Cradle-filosofie. Deze ontwerpfilosofie is gebaseerd op het idee dat aan het eind van de levenscyclus van producten alle bestanddelen voor 100% en zonder kwaliteitsverlies opnieuw gebruikt moeten kunnen worden, ofwel door oneindig hergebruik ofwel door volledige biologische afbraak. Hierdoor is er helemaal geen sprake meer van milieuvervuiling. Balansgeld en Cradle to Cradle vullen elkaar uitstekend aan.

Milieu beprijzen

Er zijn pleitbezorgers voor het opnemen van de kosten van milieubelasting in de gewone prijs. Dan sorteert je hetzelfde effect zonder de rompslomp van een dubbele boekhouding, zou de gedachte kunnen zijn. Het systeem van balansgeld verschilt echter op twee fundamentele punten met het systeem van geld. Geld en balansgeld zijn dus niet inwisselbaar.

Een eerste belangrijk verschil is dat de hoeveelheid Terra gemaximeerd is. Het wordt door de overheid vastgesteld op basis van het EAA. Terra's kunnen niet door banken of de overheid ongelimiteerd worden gecreëerd zoals dat bij gewoon geld wel het geval is. Hierdoor zal de economie zich altijd binnen de ecologische randvoorwaarden ontwikkelen. Door de hoeveelheid Terra's te koppelen aan de EAA is zij (in principe) niet vatbaar voor politieke besluitvorming.

Ten tweede wordt balansgeld aan iedereen in gelijke mate toebedeeld. Dat kun je van geld moeilijk zeggen. Er hoeft niet voor gewerkt te worden, en het kan gezien worden als een soort geboorterecht. Daarmee brengt balansgeld de idealen zoals verwoord in de Universele Verklaring van de Rechten van de mens dichterbij dan welk ander instrument dan ook.

Overheid

Een ander punt van aandacht is de publieke sector. Hoewel ik denk dat ook instellingen als scholen, ziekenhuizen, rechtbanken en het leger een Terraboekhouding moeten voeren, lijkt het mij verstandig om deze Terraschuld collectief af te kopen. De overheid zal dus een deel van het EAA inhouden, als een soort belasting, en de rest jaarlijks overmaken aan haar

burgers. Hierdoor blijft de totale milieubelasting binnen de ecologische grenzen maar kunnen we zonder af te rekenen gebruik blijven maken van deze ‘overheids’ diensten.

De overheid zal ook een deel van de terra’s moeten inhouden voor de natuur. Het EAA is namelijk vastgesteld als zou er geen ruimte hoeven te zijn voor de natuur en de mensen alles voor eigen gebruik mogen inzetten. Dit lijkt mij niet wenselijk. In de Brundtlandcommissie (Our Common Future 1987) is al eens vastgesteld dat ten minste 12 % van de beschikbare biocapaciteit voor de natuur zou moeten worden bestemd. Dit lijkt mij een minimale ondergrens. Maar deze grens evenals de budgetten voor overheidsdiensten is een mooi toekomstig politiek strijdpunt.

Bureaucratie

Het lijkt een immense operatie om van elk product uiteindelijk de Terraprijs vast te stellen. Toch zal dit in de praktijk enorm meevallen. Het systeem is namelijk zo opgezet dat ieder bedrijf er belang bij heeft dat het systeem goed functioneert. Balansgeld wordt een integraal onderdeel van de bedrijfsvoering en het werk wordt dus over een heleboel mensen verdeeld. Eigenlijk krijgt iedere financiële afdeling van elk bedrijf te maken met twee boekhoudingen. Alleen is er wel een hele belangrijke overeenkomst: de klanten en de leveranciers in beide boekhoudingen zijn identiek. Het moet mogelijk zijn om hier een geïntegreerd systeem van te maken zodat het extra werk zeer beperkt kan blijven.

Het werk van de TerraAutoriteit zal met name geconcentreerd zijn in de primaire economische sector (mijnen, energie, landbouw, visserij): de bedrijven met verreweg het grootste ruimtebeslag. Deze bedrijven hebben nu al te maken met boekhoudingen die zo gebruikt kunnen worden voor de Terra. (denk aan CO₂-rechten, mineralenboekhouding, visserijquota). Bedrijven in de overige sectoren krijgen vooral de rekeningen doorgeschoven. Al met al een hele overzichtelijke operatie.

Economische groei

Kritiek als zou invoering van dit systeem een grauwsliuer gooien over de economie omdat het alle groei bij voorbaat onmogelijk maakt, werp ik verre van mij. Ten eerste omdat ik denk dat het helemaal niet waar is. Er blijft een economisch speelveld waarin iedere ondernemer met al zijn creativiteit en ondernemingszin naar harte lust producten kan ontwikkelen en verkopen. Dat is juist de kracht van dit voorstel. Waarom verkopen alleen leuk zou zijn als dit ten koste zou gaan van de natuur ontgaat mij. Ik denk eerder dat het omgekeerde het geval is. De menselijke creativiteit is onbegrensd, en ik vertrouw op de creativiteit van ondernemers om producten te ontwikkelen die niet ten koste gaan van het milieu, maar het leven wel veraangenamen en verdiepen. Het zal ongetwijfeld voorkomen dat zaken die nu wel kunnen, na introductie van balansgeld niet meer haalbaar zijn. Maar bedenk wel dat de enige reden van deze onmogelijkheid is, dat in het systeem van balansgeld een faire prijs betaald wordt, die iedereen op deze wereld, en toekomstige generaties de kans geeft om zich te ontplooien. Die prijs moeten we dan maar betalen. De grenzen die door balansgeld aan de economie worden vastgesteld staan op de uiterste grens van wat de aarde kan dragen. Het standpunt dat de economie te gronde wordt gericht met de invoering van balansgeld staat gelijk aan het oordeel dat een duurzame economie niet mogelijk is. Ofwel: de economie gaat ten onder omdat balansgeld wordt ingevoerd of de economie gaat ten onder omdat balansgeld *niet* wordt ingevoerd. Dat is nog eens een grauwsliuer.

Samenvattend

Balansgeld

- zorgt voor een verantwoord beslag op de natuurlijke hulpbronnen,
- neemt daarmee een belangrijke oorzaak weg van vele crises waar de mensheid op dit moment mee te maken heeft,
- zorgt ervoor dat we de aarde niet langer overvragen dat gelijk staat aan (zelf)moord en diefstal,
- zorgt ervoor dat het kapitalisme een ingebouwd mechanisme krijgt om grenzen te respecteren en dat dit van groot belang is,
- brengt veranderingen teweeg zonder dwang,
- neemt het model van de ecologische voetafdruk als uitgangspunt,
- stimuleert techniek, beïnvloedt de keuze van levensstijl en beïnvloedt de bevolkingsomvang,
- heeft invloed op de werking van geld wat van het allergrootste belang is voor de richting waarin de samenleving zich ontwikkelt,
- gaat uit van het idee dat de markt het te prefereren integratiemechanisme is,
- is realistisch en uitvoerbaar, en
- geeft uiting aan de eerbiediging van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en
- levert een actieve bijdrage aan het dichterbij brengen van deze idealen

en verdient daarom een kans op studie en debat.

DEEL 111

11. De toekomst

Het idee van balansgeld lijkt misschien wereldvreemd, maar met evenveel recht kan worden gezegd dat doorgaan op de huidige weg wereldvreemd is. Ik hoop van harte dat het idee van balansgeld wordt opgepikt en met kritische maar welwillende blik tegemoet wordt getreden. Er zullen nog een hoop op- en aanmerkingen te maken zijn bij dit voorstel. En kritiek ook natuurlijk. Ik hoop dat die komen. Er zal nog veel onderzoek moeten worden verricht of, en zo ja op welke manier dit systeem kan worden ingevoerd. Het is duidelijk dat ik slechts de grondprincipes heb bedacht en beschreven. Maar Balansgeld verdient in mijn ogen in ieder geval die kans op nader onderzoek en debat.

Maar daarvoor moeten we durven dromen. Schroom van ons afwerpen om te werken aan een oplossing die megalomaan klinkt. Het is natuurlijk een idee van idiote proporties, dat de hele economische wetenschap op haar grondvesten doet schudden. Een systeem waarbij elk economieboek vanaf pagina 1 herschreven moet worden, een plan waarin bedrijfsprocessen op een fundamenteel andere wijze worden aangestuurd, een systeem waarbij alle mensen die onder een Terra-regime vallen (en in mijn ogen is dat op termijn iedereen) elke dag met andere economische afwegingen wordt geconfronteerd dan tot nu toe het geval was.

Om dan te zeggen: Ja, dat wil ik, daar wil ik me voor inzetten, dat is inderdaad mijn mening, moet je haast wel gek zijn. Dat is dan maar zo. Ik ben bereid met iedereen het serieuze debat aan te gaan over dit voorstel. De problemen in de wereld zijn groot, heel groot. En dit voorstel, dat is mijn oprechte mening, kan een echte bijdrage leveren aan de oplossing van deze immense vraagstukken.

En dat legt ook een verantwoordelijkheid op de schouders van al diegene die het niet met mij eens zijn. Hen resten drie opties:

1. zij vinden de problemen met het milieu en onderontwikkeling niet belangrijk (genoeg),
2. zij vinden dat zij een beter voorstel hebben (dat is inclusief de huidige gang van zaken)
3. zij vinden dat Balansgeld de problemen alleen maar vergroot

Als u niet één van bovenstaande meningen bent toegedaan, dan rest u weer niets anders dan het met mij eens te zijn. Laten we dan samen strijden. Wilt u dat niet, dan valt u, vrees ik, in categorie 1. Ik kan er niets anders van maken. Sorry.

Er is natuurlijk nog een 4e mogelijkheid. En dat is dat u het wel met mij eens bent maar dat u denkt dat het niet haalbaar is, omdat dit voorstel nooit een meerderheid zal behalen. En dat het daarom geen zaak is om je voor in te zetten, want trekken aan een dood paard, wie heeft daar nu zin in?

Maar dan heb ik één vraag: Stel er is een referendum over balansgeld gehouden en het zou van u stem afhangen of het zou worden ingevoerd: stemt u dan voor of tegen?

En als ik dat nou vraag aan uw buurman en aan zijn buurman en aan zijn buurman

Misschien leeft het paard wel, maar moeten we durven dromen van een betere wereld.

Als laatste dan misschien nog een 5^e mogelijkheid. En dat is de opvatting dat balansgeld niet realistisch is vanwege allerlei praktische bezwaren, financieel, organisatorisch, fraudegevoelig et cetera. Uiteraard zijn er nog vele vraagstukken op te lossen en kritiek te pareren, maar dat is geen reden om balansgeld nu al af te wijzen. Als balansgeld die belofte in zich herbergt, die ik heb geschetst, dan lijkt me dat we deze praktische bezwaren tegemoet moeten treden, ze moeten analyseren en alles op alles moeten zetten om ze op te lossen. Dat is ook precies mijn pleidooi. Misschien dat we dan aan het einde van de rit moeten constateren dat balansgeld niet de belofte is die ik denk dat het is. Maar voor die conclusie is het op dit moment nog veel te vroeg.

In de tussentijd

Ook al worden we met velen en gaat balansgeld ooit echt ingevoerd worden, het zal niet morgen zijn. In de tussentijd staat ons dan (naast het promoten van balansgeld natuurlijk), ook het een en ander te doen. Duurzaamheid is uiteindelijk gewoon een kwestie van keuzes. Keuzes die soms pijn doen, maar heel vaak ook niet. En er is eigenlijk geen goede reden om niet nu al die keuzes te maken die u anders door het systeem van balansgeld wel gemaakt zou (moeten) hebben.

Laat in die zin het idee van balansgeld werken als een gedachte-experiment zodat u vandaag al kan beginnen te werken aan de wereld van morgen. Voor uzelf en uw kinderen.

Over de auteur

Bert Vink is de bedenker van balansgeld en initiatiefnemer van de Stichting Balansgeld. Deze stichting heeft als doel balansgeld onder de aandacht te brengen bij publiek, media, en politiek en stimuleert en initieert onderzoek naar balansgeld. Daarnaast is hij oud directeur/hoofdredacteur van maandblad MUG Amsterdam. Hij werkt nu aan de totstandkoming van een tijdschrift over bovenstaande thematiek in combinatie met kunst, zingeving en life-style.